

CHRISTOPHER ANDREW

LUMEA SECRETĂ

O ISTORIE A SERVICIILOR
DE INFORMAȚII

Traducere din limba engleză și note de
VIORELA-VALENTINA DIMA (coordonator),
DENISE DONA, RALUCA-ELENA HURDUZEU
și OLIVIA-CRISTINA RUSU

TREI

Editori:

SILVIU DRAGOMIR

VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Director editorial:

MAGDALENA MĂRCULESCU

Redactare:

ALEXANDRA FUSOI

Director producție:

CRISTIAN CLAUDIU COBAN

Dtp:

MIHAELA GAVRILOIU

Cofectură:

OANA APOSTOLESCU

IRINA MUȘĂTOIU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ANDREW, CHRISTOPHER

Lumea secretă: O istorie a serviciilor de informații / Christopher Andrew ; trad. din engleză și note: Viorela-Valentina Dima (coord.), Denise Dona, Raluca-Elena Hurduzeu, Olivia-Cristina Rusu. – București: Editura Trei, 2022

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-606-40-0780-3

I. Dima, Viorela-Valentina (trad.) (note)

II. Dona, Denise (trad.) (note)

III. Hurduzeu, Raluca-Elena (trad.) (note)

IV. Rusu, Olivia-Cristina (trad.) (note)

32

Titlul original: *The Secret World: A History of Intelligence*

Autor: Christopher Andrew

Copyright © Christopher Andrew, 2018

All rights reserved.

Copyright © Editura Trei, 2022

pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeu 1, C.P. 0490, București

Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0372 25 20 20

e-mail: comenzi@edituratrei.ro

www.edituratrei.ro

CUPRINS

Lista ilustrațiilor / 10

Introducere: Istoria pierdută a serviciilor de informații / 17

1. La începuturi: Iscoadele din Biblie și din Egiptul Antic, de la Moise până la Cina cea de Taină / 30
2. Operațiunile de spionaj în Grecia Antică: Mit și realitate de la Ulise la Alexandru cel Mare / 46
3. Activitățile de spionaj și divinația în perioada Republicii Romane / 62
4. *Arta războiului* și *Arthashastra*: Cum au preluat China și India supremația timpurie asupra Greciei și Romei / 78
5. Imperiul Roman și *Untermenschen* / 97
6. Mahomed și ascensiunea serviciilor secrete islamice / 116
7. Inchiziție și contrasubversiune / 132
8. Veneția renaștivistă și ascensiunea serviciilor secrete apusene / 152
9. Ivan cel Groaznic și începuturile serviciilor de securitate a statului din Rusia / 179

10. Elisabeta I, Walsingham și ascensiunea serviciilor secrete engleze / 198
11. Declinul serviciilor de informații în Anglia, la începutul epocii Stuartilor, și în Spania și ascensiunea *Cabinet Noir* în Franța / 236
12. Serviciile de informații și schimbările de regim în Anglia: de la Războiul Civil la complotul papist / 263
13. Serviciile de informații în timpul domniei Regelui Soare / 295
14. Criptologii și spionii în Europa Vechiului Regim: de la Succesiunea Casei de Hanovra la Războiul de Șapte Ani / 327
15. Serviciile de informații și Războiul American de Independență / 354
16. Revoluția Franceză și războaiele revoluționare / 377
17. Războaiele Napoleoniene / 408
18. Serviciile secrete și contrarevoluția. Partea I: De la Congresul de la Viena la Revoluțiile din 1848 / 435
19. Serviciile secrete și contrarevoluția. Partea a II-a: De la 1848 până la moartea lui Karl Marx / 461
20. Telegraful, războaiele de la jumătatea secolului și „Marele Joc“ / 479
21. „Epoca de aur a asasinatelor“: anarhiștii, revoluționarii și Mâna Neagră, 1880–1914 / 506
22. Marile Puteri și serviciile de informații externe, 1890–1909 / 533
23. Serviciile secrete în ajunul izbucnirii Primului Război Mondial / 560
24. Primul Război Mondial. Partea I: De la izbucnirea războiului la telegrama Zimmermann / 589
25. Primul Război Mondial. Partea a II-a: De la intervenția americană la victoria Aliților / 644
26. SIGINT și HUMINT în perioada interbelică / 679

27. „Cei Trei Mari“ și serviciile de informații în Al Doilea Război Mondial / 714
28. Serviciile de informații și victoria Marii Alianțe / 754
29. Războiul Rece și superputerile din domeniul spionajului / 791
30. „Teroarea sfântă“: de la Războiul Rece la 11 septembrie 2001 / 829

Concluzii: O perspectivă pe termen lung asupra serviciilor secrete din secolul XXI / 864

Bibliografie / 900

Abrevieri folosite în note și referințe / 969

Note / 971

Mulțumiri / 1071

Indice de nume / 1075

Introducere:

Istoria pierdută a serviciilor de informații

Serviciile de informații din secolul XXI suferă de amnezie istorică pe termen lung. La începutul Războiului Rece, istoricul Sherman Kent, părintele fondator al analizei de informații americane, deplângea faptul că serviciile secrete erau singurul domeniu căruia îi lipsea o temeinică literatură de specialitate: „În opinia mea, acesta este un aspect de o importanță covârșitoare. Atâta timp cât acestui domeniu îi lipsește literatura de specialitate, metodele, vocabularul, doctrina și chiar teoria sa fundamentală riscă să nu ajungă niciodată la un nivel de maturitate deplină.”¹ Era mai dificil ca istoria să servească drept învățătură în domeniul serviciilor de informații decât în alte domenii, mai ales pentru că s-au păstrat prea puține date despre experiența din trecut din această sferă de activitate. Serviciile occidentale de informații din timpul și de după cel de-al Doilea Război Mondial cunoșteau prea puține lucruri despre serviciile de informații de dinaintea — și uneori chiar din timpul — Primului Război Mondial. Acest lucru era valabil chiar și pentru baza de criptanaliză „Station X” de la Bletchley Park, care a raportat mai multe succese în decriptarea cifrurilor inamice decât orice altă agenție de criptanaliză de până atunci. Marea Britanie se confruntase cu amenințări majore de invazie de trei ori în cei 500 de ani scurși până la acel moment — din partea Armadei lui Filip al II-lea al Spaniei în 1588, din partea lui Napoleon la începutul secolului al XIX-lea și din partea lui Hitler în 1940. Dar, deși includea istorici de marcă, echipa de specialiști în criptanaliză de la Bletchley Park care a decodat mesajele cifrate ale lui Hitler nu avea habar de faptul că predecesorii săi decriptaseră mesajele secrete ale lui Filip al II-lea sau ale lui Napoleon în

timpul altor momente de criză.* Membrii niciunei alte profesii exercitate în vremea războiului nu au fost atât de neștiutori în ceea ce privește trecutul profesiei lor. De pildă, este imposibil de imaginat că ar putea exista vreun economist care să nu fi auzit niciodată de Revoluția Industrială.

Timp de mai multe secole înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, cetățenii britanici educați știau mult mai multe despre operațiunile de spionaj consemnate în Biblie decât despre rolul jucat de activitățile similare în orice moment din propria lor istorie. Vechiul Testament creștin (Biblia ebraică — Tanah) conține mai multe trimiteri la spioni decât orice istorie a Marii Britanii sau a multor alte țări. Majoritatea elevilor și a adulților din epoca victoriană știau, de pildă, că Moise a trimis agenți să iscodească în Tărâmul Făgăduinței; că Iosif, după ce a ajuns vizir la faraonul Egiptului, a pretins că nu-și recunoaște frații mai mari și i-a acuzat că ar fi spioni veniți să afle punctele slabe din sistemul de apărare al Egiptului; că Iuda Iscarioteanul a devenit agent plătit al arhierieilor în „Miercurea Iscoadei”^{***} din Săptămâna Mare și l-a trădat pe Iisus. Moise (Musa) este și profet musulman. În Coran este menționat de 136 de ori — cu mult mai mult decât oricare altă persoană.^{***} În Coran, ca și în Tanah, Dumnezeu îi spune lui Moise să trimită 12 spioni să iscodească în Tărâmul Făgăduinței pe care li l-a dat israeliților. Misiunea acestora s-a terminat cu primul mare eșec consemnat în istoria serviciilor de informații — cauzat mai puțin de calitatea informațiilor dobândite, așa cum s-a întâmplat adesea în secolele următoare, cât de modul în care au fost folosite acestea. După 40 de ani, în urma unei operațiuni de spionaj mai bine organizate, relatarea biblică arată că succesul lui Moise, Iosua, i-a condus pe israeliți în Țara Făgăduinței.²

Încă de la misiunile de spionaj în Canaan ale lui Moise și Iosua, prioritatea operațiunilor de spionaj este de a obține în secret informații care nu sunt disponibile din surse publice. George Tenet, director al Agenției americane Centrale de Informații (CIA) la începutul secolului XXI, a rezumat misiunea instituției în trei cuvinte: „Noi furăm secrete.”³ În timpul Războiului Rece, Allen Dulles, cel mai longeviv director al CIA,

* Totuși, istoricul Sir J.H. („Jack”) Plumb, care a lucrat la Bletchley, avea cunoștințe despre activitatea de criptanaliză din vremea lui Robert Walpole, al cărui biograf era. Am avut ocazia să discut cu el pe această temă. (*N.a.*)

** În original „Spy Wednesday”, „Miercurea Iscoadei”, în creștinismul occidental, față de „Miercurea Mare”, în creștinismul oriental. (*N.t.*)

*** Spre deosebire de el, Mahomed e menționat pe nume de doar patru ori (deși este pomenit și în alte moduri). Coranul pune accent pe mesaj, nu pe mesager. (*N.a.*)

scria că, de-a lungul secolelor, agențiile de informații s-au dovedit a fi „un vehicul ideal al conspirației”⁴. Din cele mai vechi timpuri, activitățile de spionaj au presupus operațiuni clandestine menite să influențeze cursul evenimentelor prin metode variind de la inducere în eroare la asasinat — numite „măsurile active” de KGB în secolul XX. Inducerea în eroare prin intermediul unui fals dezertor a jucat un rol important în Bătălia navală de la Salamina din 480 î.Hr., într-un moment crucial din timpul invaziei persane din Grecia. Totuși, în următoarele două milenii și jumătate, înșelătoria de la Salamina a stârnit doar o mică parte din interesul suscitată de înșelătoria fictivă a Calului Troian, despre care se vorbește pentru prima dată în *Odiseea* lui Homer și apoi, mai detaliat, în *Eneida* poetului roman Virgiliu.⁵ Chiar și în secolul XXI, ceea ce înțelege publicul prin operațiuni de spionaj este adesea pigmentat — dacă nu estompat — de ficțiunea de spionaj. Niciun profesionist din domeniul serviciilor secrete, fie el viu sau mort, nu este nici pe departe atât de cunoscut ca James Bond.

Niciun autor din Grecia sau Roma Antică nu a arătat o înțelegere strategică mai profundă a activității de spionaj ca preoții israeliți care au scris, probabil în decursul celor două secole de dinainte de epoca de aur a Atenei, relatările biblice despre operațiunile din Canaan întreprinse de iscoadele lui Moise și ale lui Iosua. Tucidide, cel mai mare istoric al Antichității clasice europene, este renumit pentru descrierea cauzelor Războiului Peloponesiac în secolul al V-lea î.Hr.: „atenienii ajunseseră puternici și, inspirând teamă lacedemonienilor, i-au silit să poarte război”.⁶ Dar culegerea de informații despre rivali nu era o prioritate nici pentru Atena, nici pentru Sparta — nici chiar pentru Tucidide, deși era și general, nu doar istoric.

Primele cărți care au susținut că activitățile de spionaj ar trebui să joace un rol esențial atât în vreme de război, cât și în vreme de pace nu au fost scrise nici în Grecia, nici la Roma, ci în China Antică și pe subcontinentul indian: *Arta războiului* (*Sun Zi Bing fa*), atribuită în mod tradițional contemporanului lui Confucius, generalul chinez Sun Tzu (cca 544–cca 496 î.Hr.); și *Arthashastra*, un manual privitor la arta conducerii unui stat, atribuit unui mare consilier al fondatorului dinastiei Maurya, care a condus India în perioada 322–187 î.Hr. Un rol major în renașterea interesului față de activitățile de spionaj în China și India secolului XX l-a avut redescoperirea, după secole de uitare, a acestor două opere antice. În India zilelor noastre, *Arthashastra* are un statut similar cu

cel avut în Occident de *Politica* lui Aristotel și *Principele* lui Machiavelli. Sun Tzu a fost cu mult mai apreciat în China comunistă decât în timpul oricărei dinastii imperiale din secolul al III-lea d.Hr. încoace. Chiar și în Statele Unite este citat mai frecvent decât oricare alt autor occidental care a scris despre activitățile de spionaj înainte de secolul XX.⁷

În timpul perioadei numite de europeni mai târziu „Evul Mediu Întunecat“, când influența lui Sun Tzu și a *Arthasbastrei* în Asia era în scădere, liderii mondiali în operațiuni de spionaj erau Mahomed și Califatul islamic întemeiat în Orientul Mijlociu după moartea acestuia, survenită în anul 632. În demersurile de unificare a triburilor din Peninsula Arabică sub flamura islamului, Mahomed a dus 27 de bătălii și a declanșat circa 50 de raiduri armate. Safiur Rahman Al Mubarakpuri, autorul musulman al celei mai citite biografii a lui Mahomed, afirmă că „Profetul era cel mai mare lider militar din întreaga lume“⁸. Culegerile hadit (scrieri sacre ce consemnează cuvintele și faptele lui Mahomed) furnizează multe exemple care arată că, în timpul campaniilor sale militare, a acordat o atenție deosebită strănerii de informații. Cu toate acestea, Al Mubarakpuri și alți biografi musulmani ai lui Mahomed abia dacă menționează operațiunile lui de spionaj*, care sunt mult mai frecvent amintite de extremiștii islamici.⁹

Probabil singurele operațiuni de spionaj care făceau din Europa medievală un lider mondial în domeniu erau cele numite mai târziu operațiuni de contracarare a acțiunilor subversive. Intenționând să elimine erezia religioasă, „inchiziția“ catolică a anticipat campaniile de mult mai mare anvergură ale serviciilor de securitate și de informații din statele laice moderne conduse de un singur partid, îndreptate împotriva a ceea ce KGB numea „subversiune ideologică“ (sau „subminare ideologică“). Se prea poate ca niciunul dintre serviciile de securitate de dinainte de secolul XX să nu fi fost capabil nici de interogarea organizată în masă, nici de crearea unui sistem elaborat de evidență a datelor, cum a fost cel folosit, de pildă, în interogatoriile clerului de la mijlocul secolului al XIII-lea privitoare la erezia catarilor din Languedoc. Anchetatorii laici din secolul XX ignorau adesea faptul că unele dintre metodele lor fuseseră inventate de Inchiziție

* Al Mubarakpuri face referire la două cazuri în care au fost capturați și executați spioni inamici, dar la un singur caz în care Mahomed însuși a recurs la o iscoadă — în timpul asaltului asupra fortăreței iudaice de la Az-Zubair; *Sealed Nectar*, locs. 5729, 6432, 7293. Nu există nicio referire la iscoade în Topbas, *Prophet of Mercy Muhammad*, iar în biografia non-islamică scrisă de Karen Armstrong, *Muhammad: Prophet for Our Time*, există o singură referire (la un coraișit care spiona forțele musulmane). (N.a.)

cu câteva secole înainte. „Simularea înecului“, folosită de anchetatorii americani pentru a obține informații de la membrii importanți ai rețelei al-Qaida după 11 septembrie 2001, era o tehnică inventată cu o jumătate de mileniu în urmă de Inchiziția spaniolă.¹⁰

Deși puțini istorici au observat, Renașterea europeană a fost un punct de cotitură în istoria serviciilor secrete. Pentru prima dată, Europa a devenit lider mondial în operațiunile de spionaj, statut necontestat de nici până la Declarația de Independență a Statelor Unite ale Americii. Precum anchetatorii de secol XX, prea puțini susținători ai Renașterii și profesioniști din domeniul serviciilor secrete își dădeau seama că adesea reinventau roata. Machiavelli nu știa că frecvent citatul dicton „Nimic nu e mai demn de atenția unui bun general decât strădania de a pătrunde planurile inamicului“¹¹ nu era decât o repetare a maximei atribuite lui Sun Tzu cu aproximativ două milenii înainte. Specialiștii renascentiști în descifrarea mesajelor secrete, care credeau că au inventat „analiza frecvenței“ (un punct de cotitură în istoria criptanalizei), nu aveau habar că aceasta fusese descoperită de filosoful și specialistul în criptanaliză musulman Yaqub ibn Ishaq al-Kindi în „Casa înțelepciunii“ din Bagdad cu peste șase veacuri înainte. Otomanii, care transformaseră Constantinopolul în capitala imperiului lor islamic în anul 1453, par să nu fi știut nici ei de reușita lui al-Kindi.¹²

Renașterea a însemnat un punct de cotitură și în istoria diplomației, în strânsă legătură cu dezvoltarea serviciilor secrete occidentale. Până atunci, ambasadorii fuseseră folosiți doar pentru misiuni diplomatice specifice. Totuși, orașele-stat din Italia renascentistă au numit ambasadori rezidenți în capitalele respective, un sistem care a devenit modelul diplomației europene. Din moment ce majoritatea ambasadorilor rezidenți în orașele respective trebuiau atât să culegă informații, cât și să-și reprezinte guvernele, s-a intensificat activitatea de recrutare de spioni. Astfel, începuturile diplomației moderne s-au suprapus cu cele ale culegerii de informații. Din 1573 până în 1590, anul morții sale, Sir Francis Walsingham, primul secretar de stat al reginei Elisabeta, a combinat cu succes rolurile de ministru de externe și de șef al serviciilor secrete, având zilnic intrare la regină și la prim-ministrul ei¹³.

Cu o singură excepție notabilă, în Europa Centrală și Occidentală nu a apărut nicio diferențiere clară între diplomație și spionaj până la crearea structurilor administrative profesioniste ale serviciilor secrete, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Excepția a fost ceea ce acum se numește sistem de

interceptare a semnalelor electromagnetice (SIGINT), care-și are originea în interceptarea și decriptarea comunicațiilor. Încă din vremea Renașterii, s-au înființat agenții mici specializate în criptanaliză, care implicau o experiență în domeniu ce nu era disponibilă în alte ramuri ale guvernului. După o jumătate de mileniu, rolul jucat de SIGINT este încă în mare parte neabordat în majoritatea tratatelor despre politica și relațiile internaționale de dinainte de secolul XX. Chiar și volumele care tratează Anglia elisabetană și acceptă importanța rolului jucat de Walsingham rareori recunosc meritele principalului său specialist în criptanaliză, care a decriptat atât codurile reginei Maria a Scoției, cât și pe cele ale lui Filip al II-lea al Spaniei și care a beneficiat de o pensie regală acordată cu recunoștință de regina Elisabeta I.¹⁴

Pe parcursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, s-a înregistrat o corelație directă, deși incompletă (și observată de puțini istorici), între succesul oamenilor de stat europeni în politica externă și abilitățile lor de exploatare a SIGINT. Cel mai abil om de stat francez din secolul al XVII-lea, cardinalul Richelieu, a fost și fondatorul primei agenții SIGINT a Franței, așa-numitul *cabinet noir* (cabinet negru), o denumire folosită în mod uzual în secolele următoare pentru a desemna agenții similare din alte țări. Șeful acestei agenții, care avea propriul castel, era mai bine văzut și răsplătit decât oricare alt specialist în criptanaliză de dinainte de secolul XX. Omologul său britanic, membru fondator al Societății Regale din Londra, a fost răsplătit de Oliver Cromwell cu o catedră la Universitatea Oxford, pe care a deținut-o timp de jumătate de secol. Cel mai abil om de stat la nivel internațional de la mijlocul secolului al XVIII-lea, contele (mai târziu prințul) Wenzel Anton Kaunitz, care a îndeplinit pe rând rolurile de diplomat și de cancelar austriac, era și cel mai iscusit utilizator al SIGINT.¹⁵ Pricceperea lui Richelieu și Kaunitz de exploatare a activităților de spionaj a fost în mare măsură uitată de generațiile următoare. Așa cum niciun ministru francez de externe de dinainte de Primul Război Mondial nu a egalat măiestria lui Richelieu în folosirea SIGINT, tot așa, în Viena imperială, niciunul dintre succesorii lui Kaunitz nu a avut flerul acestuia în materie de servicii de informații diplomatice.

Prima contestare a rolului dominant al Europei în domeniul serviciilor de informații a venit din partea Statelor Unite ale Americii, după Declarația de Independență din 1776. În mod ironic, comandantul suprem al Armatei continentale rebele, George Washington, învățase despre importanța

spionajului militar pe vremea când era ofițer în armata britanică și lupta contra francezilor, care aveau să-i devină aliați împotriva britanicilor în timpul Războiului de Independență al SUA. Operațiunile serviciilor de informații ale lui Washington, atât de tip HUMINT (culegere și prelucrare a informațiilor obținute din surse umane), cât și de tip SIGINT, le-au surclasat pe cele ale adversarilor britanici. În calitate de prim-președinte al Statelor Unite ale Americii, a primit din partea Congresului un fond pentru finanțarea operațiunilor de spionaj externe, a cărui valoare se ridica la circa 12% din bugetul federal — un procent chiar mai mare decât resursele semnificative alocate de SUA la sfârșit de secol XX și început de secol XXI pentru activitățile de culegere a informațiilor.¹⁶

Istoria serviciilor secrete nu este plictisitoare. Atât în Statele Unite, cât și în Marea Britanie, operațiunile externe au avut o prioritate mai mică la sfârșitul secolului al XIX-lea decât la începutul acestuia. În afară de succesorii imediați ai lui Washington, niciun alt președinte nu a încercat să învețe din exemplul lui. Până și Războiul Civil a însemnat doar o oprire temporară a declinului pe termen lung al serviciilor americane de informații. Și serviciile victoriene de spionaj erau în declin. Ca urmare a închiderii în 1844 a Secției de Criptanaliză, determinată de proteste parlamentare, Marea Britanie a intrat fără o agenție SIGINT în Primul Război Mondial, spre deosebire de războaiele importante de la sfârșitul secolului al XVI-lea, din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea.* La izbucnirea războiului, în 1914, președintele american Woodrow Wilson și premierul britanic Herbert Asquith înțelegeau mai puțin însemnătatea activităților de spionaj decât predecesorii lor din secolul al XVIII-lea, George Washington și cei doi Pitt**. Aceste lipsuri au trecut neobservate atât de contemporani, cât și de majoritatea istoricilor care au urmat. Nu a fost observat nici faptul că, deși mai puțin inteligent decât Wilson și Asquith, țarul Nicolae al II-lea considera că activitatea de spionaj are o prioritate mai mare. Pentru că ei nu erau conștienți de rolul SIGINT, niciuna dintre numeroasele istorii despre cauzele Primului Război Mondial nu menționează că, atât la Sankt-Petersburg, cât și la Paris, primele indicii, apărute în iulie 1914, că Austria se pregătea să declare ultimatum Serbiei — ceea ce avea să declanșeze războiul — au venit din partea serviciilor de decriptare diplomatică.¹⁷

* Totuși, guvernul indian avea o mică agenție SIGINT la frontiera de nord-vest. Vezi infra, pp. 418–419, 467. (*N.a.*)

** William Pitt cel Bătrân (1708–1778) și William Pitt cel Tânăr (1759–1806). (*N.t.*)

Datorită anvergurii și a intensității sale fără precedent într-o eră de schimbări tehnologice în egală măsură fără precedent, Primul Război Mondial a însemnat un punct de cotitură în istoria serviciilor de informații mai important decât Epoca Renașterii. Imensa extindere a comunicațiilor, facilitată de inventarea telegrafului și a comunicării fără fir în secolul al XIX-lea, a oferit SIGINT un rol operațional mai important decât în orice alt conflict. Cu toate acestea, mai ales în primele etape ale războiului, lipsa de cunoștințe legate de experiențele din trecut i-a împiedicat pe liderii implicați să folosească la maximum serviciile de informații. În ciuda succeselor de dinainte de război ale spionajului extern rusesc, la izbucnirea conflagrației serviciile de informații militare de la Moscova erau cu mult mai puțin eficiente decât cu un secol în urmă, în ajunul invadării Rusiei de către Napoleon. În câteva săptămâni, incompetența acestora a dus la cea mai grea înfrângere suferită de Rusia în război.

Prin urmare, modul în care au folosit guvernele și comandamentele militare informațiile în timpul Primului Război Mondial s-a bazat mult pe improvizație. Deși SIGINT avea să se dovedească extrem de important pentru operațiunile maritime britanice, în august 1914, directorul Serviciului de Informații al Marinei nu a reflectat la rolul acestuia pe timp de război până când nu au început să se adune pe biroul său mesajele cifrate interceptate ale forțelor navale germane. Aceste interceptări neașteptate au dus la înființarea, în cadrul Amiralității, a primei agenții SIGINT britanice de după 1844, care, la fel ca MI1b, omologul său militar, avea să devină lider mondial în timpul războiului. Înființarea poliției politice bolșevice (CEKA), predecesoarea KGB, la numai o lună și jumătate după Revoluția din Octombrie 1917, a fost și ea rezultatul unei improvizații. Deși în perioada interbelică a devenit cel mai mare și mai puternic serviciu de informații din lume, inițial fusese concepută să fie doar un mijloc ingenios și temporar de a combate o grevă iminentă a angajaților la stat.¹⁸

Mai mult decât orice alt conflict anterior, Primul Război Mondial a dus la încercări, care au variat enorm de la o țară la alta, de a trage învățăminte de pe urma activității serviciilor secrete. Reușitele agenției SIGINT britanice în vremea celui de-al Doilea Război Mondial s-au datorat în mare măsură învățămintelor trase după Primul Război Mondial — printre care și nevoia unei mai bune coordonări. Nereușita Statelor Unite de a trage aceleași învățăminte a cauzat în mare parte deruta

SIGINT care a precedat și a contribuit la atacul-surpriză al japonezilor de la Pearl Harbor. Timp de mai mult de un an înainte de Pearl Harbor, în mod bizar, specialiștilor în criptanaliză din armata și marina SUA li se ordonase să decrificeze telegramele diplomatice japoneze o dată la două zile.¹⁹

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, liderii celor trei superputeri — Iosif Stalin, Winston Churchill și Franklin Roosevelt — au fost influențați mai mult decât s-a crezut în general de experiențele lor foarte diferite cu privire la activitățile serviciilor secrete din Primul Război Mondial. După Revoluția bolșevică, Stalin a petrecut ani în șir studiind și adnotând aproape fiecare pagină a dosarului informativ imens care cuprindea mai multe volume și pe care i-l întocmise Ohrana țaristă. Churchill avea o experiență mai îndelungată și mai variată în domeniul activităților de informații decât oricare alt lider din vreme de război dinaintea sa. Unul dintre principalele învățăminte trase de el și de mai puțin experimentatul Roosevelt din Primul Război Mondial a fost importanța colaborării dintre serviciile secrete aliate. Admirația lui Roosevelt pentru ceea ce a denumit „minunatul serviciu de informații“ britanic din timpul Primului Război Mondial l-a făcut ca ulterior, din postura de președinte, să aprobe colaborarea cu Marea Britanie în domeniul informațiilor chiar și înainte de atacul de la Pearl Harbor, când Statele Unite mențineau o poziție oficial neutră. Alianța agențiilor SIGINT americană și britanică din timpul războiului a devenit piatra de temelie a unei relații transatlantice speciale care încă mai dăinuie și azi.²⁰ În ciuda convingerii multor specialiști din domeniu, aceasta nu a fost prima alianță SIGINT din istoria Marii Britanii (prima fiind cea încheiată de Anglia elisabetană cu olandezii)²¹, dar rămâne cea mai importantă.

De la sfârșitul secolului XX, s-a publicat mult mai mult despre operațiunile de spionaj din vremea celui de-al Doilea Război Mondial decât s-a publicat vreodată despre rolul serviciilor de spionaj în orice alt conflict anterior. Totuși, vreme de o generație după război, istoricii s-au confruntat cu un dezavantaj serios — secretizarea oficială a principalelor succese raportate de serviciile occidentale (mai ales cele britanice) asupra Germaniei naziste: în primul rând, informațiile ULTRA provenite în urma deciptării cifrurilor inamice de înaltă securitate și a folosirii Sistemului XX, cea mai reușită înșelătorie strategică din istoria războaielor. Abia atunci când aceste operațiuni au fost desecretizate, la începutul și

la mijlocul anilor 1970, a fost posibilă scrierea unor relatări fidele despre operațiunile militare împotriva submarinelor germane în Atlanticul de Nord și debarcarea din Ziua Z de pe plajele din Normandia.²²

Deși istoria spionajului s-a îmbogățit începând din anii 1980, în prezent studiarea Războiului Rece suferă în mare parte din cauza aceleiași neglijări a SIGINT, care a afectat — și uneori chiar distorsionat — până la jumătatea anilor 1970 înțelegerea activității de informații din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Niciunul dintre biografii președintelui Harry S. Truman nu menționează faptul că acesta fusese atât de impresionat de scurta sa experiență cu alianța SIGINT anglo-americană pe timp de război, încât a aprobat continuarea acesteia pe timp de pace — astfel influențând profund dezvoltarea „relației speciale“ dintre cele două țări. Deși studiile despre politica externă a SUA în timpul Războiului Rece fac invariabil referire la CIA, aproape că nu există referiri la Agenția Națională [SIGINT] de Securitate (NSA). Excluderea aproape cu desăvârșire a SIGINT din istoria relațiilor internaționale postbelice ne ajută să înțelegem de ce atât de mulți americani educați credeau în mod eronat că spionii din domeniul nuclear Julius și Ethel Rosenberg, amândoi executați pe scaunul electric, și alți agenți sovietici de marcă descoperiți în Statele Unite au fost victimele nevinovate ale paranoiei oficialităților și ale isteriei epocii McCarthy. Mesajele sovietice decriptate și făcute publice de NSA și de Centrul Guvernamental de Comunicații al Marii Britanii (GCHQ) după Războiul Rece arată că aceștia erau, într-adevăr, vinovați de toate acuzațiile ce li se aduceau.²³

Istoria rivalității dintre superputeri din timpul Războiului Rece a fost de asemenea distorsionată de capacitatea KGB de a-și păstra secretele operaționale cu mult mai bine decât CIA. Nicio relatare despre politica americană din Lumea a Treia nu omite rolul acțiunilor sub acoperire ale CIA. Spre deosebire de acestea, acțiunile sub acoperire ale KGB (așa-zisele „măsurile active“) aproape că nu sunt menționate în majoritatea istoriilor despre politica externă a Uniunii Sovietice și a țărilor în curs de dezvoltare. Rezultatul acestor abordări a fost o relatare curios de dezechilibrată a Războiului Rece secret purtat în Lumea a Treia — echivalentul în domeniul serviciilor de informații al sunetului unor aplauze executate cu o singură mână. Spre exemplu, admirabila istorie a Războiului Rece scrisă de John Lewis Gaddis face referire la acțiunile sub acoperire ale CIA în Chile, Cuba și Iran, dar ignoră cu desăvârșire numeroasele operațiuni ale KGB în aceste țări.²⁴ În fapt, așa cum arată documente sustrate

din arhivele KGB după Războiul Rece, încă de la începutul anilor 1960 KGB a jucat un rol mai activ decât CIA la nivel global.

În Marea Britanie, secretomania oficială exagerată în legătură cu serviciile de informații, impusă atât de guvernele laburiste, cât și de cele conservatoare pe tot parcursul Războiului Rece, a inhibat și îmbogățirea istoriei serviciilor de informații. Nici măcar existența Serviciului Secret de Informații (SIS sau MI6) nu a fost oficial recunoscută până la discursul reginei de la deschiderea sesiunii parlamentare din 1992. În același an, Stella Rimington a devenit primul director general al MI5 al cărui nume a fost făcut public. Experții care abordează istoria din punct de vedere al diferențelor de gen nu putuseră studia practicile de recrutare a femeilor în MI5 nici măcar în perioada Primului Război Mondial, deoarece toate arhivele erau încă secrete (multe au fost desecretizate ulterior)* și au fost surprinși să descopere că Serviciul de Securitate devenise primul dintre marile servicii de informații de pe glob condus de o femeie. Lipsa de înțelegere a tabloidelor britanice referitoare la numirea lui Rimington s-a reflectat în titluri de genul „SUPERSPIOANA CASNICĂ” și „O MAMĂ CU DOI COPII DEVINE DURĂ CU TERORIȘTII”.

Pe mai toată durata Războiului Rece, analiștii occidentali nu și-au putut da seama de multe ori de dezavantajul absenței cercetărilor academice și al lipsei unei perspective istorice. O excepție notabilă a fost Sherman Kent, istoricul de la Yale care a lucrat ca analist vreme de 17 ani în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și al Războiului Rece. Prima revistă cu referenți științifici despre activitatea de spionaj, *Studies in Intelligence*, a fost fondată în 1955, nu de către cercetători din universități, ci de către Sherman Kent în cadrul CIA. Deși la începuturi conținutul publicației era secret, mare parte dintre articolele privind metodologia și istoria activităților de informații sunt acum accesibile on-line. Ca și în cazul revistelor academice, dar diferit de rapoartele informative, *Studies in Intelligence* a anunțat cu ocazia lansării: „Toate expunerile de fapte, opinii sau analiză (...) aparțin autorilor. Acestea nu reflectă neapărat pozițiile sau punctele de vedere oficiale ale Agenției Centrale de Informații sau ale oricărei entități guvernamentale americane, fie ele trecute sau prezente.” Prima publicație academică, *Intelligence and National Security*, editată de Michael Handel și de autorul acestui volum, a apărut abia la peste 30 de ani după *Studies in Intelligence*.

* În cazul multor dosare, MI5 aplică o regulă informală de declasificare la 50 de ani, punând la dispoziția Arhivelor Naționale, o dată sau de două ori pe an, cantități însemnate de informații. (N.a.)

În privința evaluării informațiilor, lipsa perspectivei istorice pe termen lung era la fel de evidentă la sfârșitul secolului XX ca și la începutul Războiului Rece. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial și al Războiului Rece, agențiile de informații occidentale deveniseră versate în ideologiile nazistă și comunistă. Dar Occidentului din ce în ce mai secularizat de la sfârșitul secolului XX îi era mult mai greu să priceapă atracția fundamentalismului islamic. Lipsa de înțelegere a forței politice a extremismului religios s-a manifestat vizibil în timpul crizei din Iran, care a dus, la începutul anului 1979, la căderea șahului cu vederi prooccidentale și la ascensiunea ayatolahului șiiit Ruhollah Khomeini, în vârstă de 78 de ani. „Cine a luat vreodată religia în serios?“, s-a întrebat un demnitar din Departamentul de Stat, surprins de triumful popular al lui Khomeini.²⁵ La fel, mulți analiști occidentali n-au reușit, în deceniul următor, să-și dea seama că înțelegerea atracției exercitate de al-Qaida și a amenințării teroriste pe care o implica necesita un studiu aprofundat al teologiei acesteia. Cei care înțelegeau cel mai bine amenințarea teroristă islamică înainte de atacurile din 11 septembrie 2001, printre care se numără și reputatul expert în „Teroarea Sfântă“ Bruce Hoffman, erau cei care aveau o perspectivă pe termen lung.²⁶

Zorii erei războiului cibernetic și amenințarea iminentă a folosirii de către teroriști a armelor de distrugere în masă aduc noi provocări pentru comunitățile de informații din secolul XXI. Totuși, pentru a reacționa cât mai eficient, acestea au nevoie de o perspectivă pe termen lung, care a fost adesea uitată sau ignorată. Ca în majoritatea domeniilor, a trage învățăminte de pe urma activității trecute a serviciilor secrete este mai ușor de zis decât de făcut. Ca să-l cităm pe istoricul John Bew:

Istoria nu se pretează cu ușurință la prezentări în PowerPoint sau rapoartele sintetice pe care se bazează din ce în ce mai mult factorii noștri de decizie... O înțelegere reală a istoriei necesită o răbdare care nu prea se potrivește cu situațiile presante ale chestiunilor politice. Un bun punct de pornire este să privim trecutul ca o pe sursă de înțelepciune mai degrabă decât ca pe o revelație.²⁷

„Numai perspectiva istorică îndelungată“, scrie Quentin Skinner, fost distins profesor de istorie la Cambridge, poate „să ne elibereze de limitarea propriilor noastre forme de analiză culturală“.²⁸ Analiza informațiilor strategice care ignoră perspectiva îndelungată este în mod inevitabil limitată.

Există unele semne de progres. Cercetarea academică a istoriei serviciilor secrete, care abia dacă exista cu ceva mai mult de o generație în urmă, este din ce în ce mai răspândită într-o serie deocamdată restrânsă de universități de pe ambele maluri ale Atlanticului, dar al căror număr crește constant. La începutul secolului XXI, toate cele trei agenții britanice de informații, precum și Comitetul pentru Serviciile de Informații și Securitate (Joint Intelligence Committee — JIC) au autorizat redactarea unor istorii oficiale sau „aprobată” de către istorici profesioniști din afara sistemului, care au primit acces la dosare într-un mod nemaîntâlnit până atunci.* Toate au urmat principiile deschizătoare de drumuri definite de Sherman Kent cu o jumătate de secol în urmă în *Studies in Intelligence*.**

Mai des decât oricând altcândva, activitatea serviciilor secrete face obiectul știrilor de primă pagină în secolul XXI. Rapoartele oficiale despre evenimentele din 11 septembrie 2001 și despre Războiul din Irak, precum și „avertizorii de integritate” au dat publicității un număr fără precedent de materiale de informații secrete.²⁹ Cu toate acestea, importanța istoriei recente a serviciilor de informații poate fi înțeleasă în mod adecvat doar dintr-o perspectivă îndelungată. Ca multe alte aspecte de la începutul secolului XXI, cercetările despre activitatea serviciilor de informații suferă adesea de ceea ce am numit Tulburare cu deficit de atenție istorică (Historical Attention-Span Deficit Disorder — HASDD)***.

Istoria operațiunilor de spionaj este cu mult mai veche decât agențiile de informații de astăzi. *Lumea secretă* își propune să recupereze o parte din istoria pierdută a activității globale de spionaj din ultimele trei milenii, să arate modul cum schimbă acestea istoriografia actuală și să demonstreze relevanța lor continuă pentru serviciile de informații din secolul XXI.

* Cu toate acestea, cele trei agenții britanice de informații au avut opinii diferite referitoare la cât de multe aspecte din istoria proprie erau dispuse să facă publice. Istoria mea autorizată a centenarului MI5, *Defence of the Realm*, acoperă toată prima sută de ani de activitate a agenției, însă cu mult mai puține detalii despre începutul secolului XXI decât despre secolul XX. Istoria oficială a SIS/MI6 se oprește în 1949. Probabil că istoria oficială a GCHQ, în curs de apariție în 2019, va omite detalii despre operațiunile diplomatice de tip SIGINT din timpul Războiului Rece. (N.a.)

** Directorul general al MI5, Jonathan Evans (actualmente baronul Evans de Weardale), a scris în prefața la cartea mea *Defence of the Realm*, publicată în 2009: „Aprecierile și concluziile formulate de profesorul Andrew în această istorie îi aparțin acestuia și nu Serviciului Secret sau guvernului per ansamblu”. (N.a.)

*** În original, „Historical Attention-Span Deficit Disorder (HASDD)” după modelul afecțiunii denumite „Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)”, în română „Tulburarea hiperactivă cu deficit de atenție”. (N.t.)